

De kerk van Kantens met een achtkantige toren. De toren dateert uit plm. 1200. Het bovenste gedeelte is ongeveer 300 jaar jonger. De toren heeft — zoals op de foto duidelijk te zien — een steunbeer met onderdoorgang.

21 door J. RITTERSMA
Foto's: Paul Wernekinck

De rijkgesneden preekstoel uit 1741, behorend tot de inventaris van de Ned. Herv. Kerk van Kantens.

Dorp aan trekvaart

Aan het Boterdiep tussen Middelstum en Usquert ligt het dorp Kantens. Met de omringende plaatsen vormt het de gemeente van dezelfde naam, met een oppervlakte van 3292 ha. De gemeente omvat de volgende plaatsen en gehuchten: Bethlehem, Delthuizen, Doodstil, Eppenuizen, Garsthuizen, Helwerd, een gedeelte van Holwinde, De Knijp, Rottum, Stitswerd en Zandeweer. Samen hebben ze een bevolkingstotaal van ongeveer 1850 inwoners. Wie het gemeentewapen van Kantens nauwkeurig bekijkt, ontdekt daarop vijf ruiten die de vijf vroegere kerkdorpen symboliseren terwijl het wapenschild omringd wordt door een blauwe zoom. Deze schildzoom geeft de begrenzing van de gemeente door water aan. Wanneer we deze grens passeren ontdekken we al spoedig de weiden doorkruist met smalle landwegen en met riet begroeide tochten en maren. Waterlopen die belangrijk zijn voor de waterafvoer van het land. Eens was hun water zout en waren ze prielen uit de vervlogen eeuwen van voor de bedijking en inpoldering. Ook het Boterdiep, dat recht door het land en dwars door het dorp Kantens snijdt, met een haakse bocht bij de tichel(steen)fabriek „Ceres”, was zo'n oude geul naar de Waddenzee. In 1625 maakten de Groningers het tot Bedum geschikt voor de trekvaart, nadien tot Uithuizen.

Kerk 12e eeuw

Hiermee komen we meteen in de geschiedenis terecht. De wordingsgeschiedenis van gronings groene kielkap vindt in het wierdedorp Kantens en zijn directe omgeving als in een natuurlijk openluchtmuseum verenigd. U moet er wel voor van de hoofdroute afwijken en door het vruchtbare bouwland rijden over Stitswerd en Rottum.

Wanneer we zo door de landerijen uiteindelijk in Kantens aankomen, zien we temidden van Kantens' opmerkelijk fraai bewaarde dorpshart (ringweg), de mooie hervormde kerk uit de 12de eeuw.

Deze kerk heeft een ingebouwde achtkantige toren. De toren dateert uit plm. 1300. Het bovenste gedeelte van de toren is ongeveer 300 jaar jonger en dateert uit plm. 1500. Evenals bij de kerk van Bierum, heeft ook deze toren een forse steunbeer met onderdoorgang. Vroeger had deze kerk een inspringend klein en rechtgesloten koor. Dit is in de tweede helft van de 13de eeuw vervangen door het huidige oostelijke gedeelte. Men heeft het vroegere koor kunnen reconstrueren door de opgegraven funderingen. Aan de noordzijde van de kerk bevinden zich kleine romaanse vensters. Deze zijn bij restauratiewerkzaamheden tevoorschijn gekomen en hersteld. In het westelijke gedeelte kan men interessante beeldhouwde draagsteentjes bewonderen. Natuurstenen poortjes uit het derde kwart der 17de eeuw, bevinden zich aan de zuidzijde en in de sluiting.

In de kerk bevinden zich een 17de eeuwse eiken koorafsluiting en een tochtportaalje. Tot het kerkinterieur behoren een rijkgesneden preekstoel uit 1714 en het orgel uit het jaar 1660 en tevens een oude smeedijzeren doopbekkenhouder.

Oosterampt...

Kantens hoorde oudtijds tot het landsdeel "het Oosterampt". Dit oostelijke gedeelte van Hunsingo sloot ten westen aan 't Halve-ampt, ten noorden aan de wadden, ten oosten aan Fivelingo en ten zuiden aan Innersdijk. In vroeger tijden waren de grensscheidingen geheel anders omdat Usquert en Uithuizen onder Fivelingo vielen. Wanneer deze dorpen onder Hunsingo gekomen zijn, is niet bekend, maar uit een brief die dateert uit het jaar 1387, kan men opmaken dat ze toen reeds onder het laatstgenoemde gewest behoorden.

Het Oosterampt was vroeger een afzonderlijke streek in het "Regtswezen", waarvan de Regteren of Arbiters een eigen zegel hadden.

Op dit zegel stond afgebeeld een gewapende man: in z'n rechterhand een speer en een uitgestoken zwaard in de linkerhand. Hieromheen een rondschrift in latijn: "Terre orientalis hunesgonie".

Het gebied had zelf een afwatering onder de naam Ooster- of "Achterzijlvest". In 1458 is het Oosterzijlvest opgegaan in het Winsumer Zijlvest.

Tot het Oosterampt behoorden — behalve Kantens — de kerspelen: Uithuizermeeden, Oosternieland, Oldenzijl, Eppenuizen, Zandeweer, Rottum, Stitswerd, Doornwerd, Middelstum, Huizinge en Westerwijtwerd. De kerspelen Menkeweer, Usquert en Uithuizen worden soms ook tot dit landsdeel gerekend, maar ook wel bij het zg. Halve-Ampt.

Uit 'n 18de eeuwse beschrijving van dorpen en steden in het Groninger land ontleen we het volgende citaat over het dorp Kantens:

„Kantens, oudtyds Kandinse, liggende zuidwaarts van Rottum, is een aanzienlyk dorp, en gelegen aan de trekvaart van Groningen naar Uithuizen. De bezitter van 't huis Klinkenborg heeft thans door aankoop alle de agttien omme-

gangen des regtstoels, waaronder Eppingehuizen en Stitswert mede hooren; en ook de collatie; maar in het zylwezen behoort het onder de opgemelde Schepperij van Ewsum, en gedeeltelyk onder die van Overmaaringe."

Klinkenborg...

Ook Kantens heeft zijn borg gekend, nl. de Klinkenborg. De borg is gesloopt in 1838, nu staat er nog een boerderij van die naam, waarin de originele borgschouw van de voormalige borg bewaard wordt. Op de Klinkenborg heeft o.a. de familie Lewe gewoond. Van 1626—1677 was Joost Lewe tot Hansouwe heer van Klinkenborg. Hij was lid van Ged. Staten en van de Staten-Generaal. Tevens was hij lid van het College van Curatoren van de Hoogeschool. Hij vormde met zijn zwager Rengers van Slochteren in 1650 een ligue ter verkiezing van Willem Frederik als Stadhouder. Hij was Schepper van de Schepperij Overmaaringe.

Overmaaringe omvatte de kerspelen Huizinge, Garsthuizen en Eppenuizen. Ook Albert Lewe van Klinkenborg was heer van de Klinkenborg, (1660—1688). Hij was lid van Ged. Staten en ook van de Staten-Generaal. Hij trouwde in 1684 met Elisabeth Clant, de erfvrouw van de bekende borg Nittersum bij Stedum. Hoogstwaarschijnlijk is een dochter van Joost Lewe — Anna Lewe — getrouwd geweest met Egbert Clant van Zandeweer.

Sarrieshut...

Van de geschiedenis nog even terug naar het Kantens van tegenwoordig. In het dorp staat nl. nog een zg. Sarrieshut, en hier willen we ook nog even bij stilstaan. Voor velen is dit een vaag en voor de meesten

een totaal onbekend begrip. Vooral de naamgeving geeft nogal eens aanleiding tot het plaatsen van vraagtekens.

Welnu, een sarrie of sarries was in de provincie Groningen de naam voor een ambtenaar, die de belasting op het gemaal moest innen. Met gemaal wordt dan bedoeld een korenmoen. De landman moest belasting betalen op het gedorst koren. Immers het graan was één der belangrijkste bron van inkomsten. Maar het graan moest tot meel gemalen worden en daarvoor moest 't koren naar de "muller" met zijn korenmoen. Hier sloeg nu de belastingdienst zijn slag. De aangestelde belastingambtenaar moest er op toezien dat op het aangevoerde graan belasting betaald werd. Was de betaling voldaan, dan ontving de landman een bewijs van betaling of "cedul".

De naam sarrie komt van het oudfranse woord "sarchier" (het latere chercher = zoeken). In de volksmond werd dit moeilijke woord al gauw vereenvoudigd en verbasterd tot sarie. Nu lieten Ged. Staten bij elke korenmoen in de provincie een wachthuis bouwen. Dit wachthuis was dan natuurlijk bestemd voor de sarrie. Vanuit dit huis had hij het uitzicht op het molenerf en zodoende kon niemand ongezien passeren. Vaak werd dit wachthuis gebruikt als woonhuis.

Dit wachthuis nu noemde men in de volksmond al spoedig "Sarrieshut". Het waren doelmatige, maar vrij sogere huizen, die zich kenmerkten door een vrijwel identieke bouwstijl. Vaak plaatste men in de voorgevel een natuursteen met het Provinciale wapen er op afgebeeld. Dikwijls had dit wapen ook nog 'n onderschrift, dat in de loop der jaren ook vaak misvormd en verbasterd is. Van origine stond er op deze steen: sauvegarde, het welk "wachthuis" betekent.

De praktijk leerde echter al spoedig

dat de belastingambtenaar of sarrie het zelf op den duur ook niet meer zo nauw nam met het toezicht en het heffen der belasting. Al met al had de sarrie geen beste naam bij het volk, vandaar het volksriempje:

„De bakker,
de muller en de sarrie,
't is almaal
ain pakkelarie."

Ged. Staten stelde een boete op het aandoen van overlast aan een sarrie van 100 carolusguldens.

Na 1855 is de belastingplicht opgeheven en werden vele sarrieshutten afgebroken, temeer daar deze huizen vaak herinnerden aan vervelende en corrupte toestanden. Toch zijn er hier en daar nog Sarrieshutten aanwezig.

Behalve in de gemeente Kantens — waar er nog twee zijn — zijn er nog sarrieshutten in Eenrum, Ezinge, Finsterwolde, Harendermolen, Kloosterburen, Leens, Meeden, Midwolde, Niekerk, Oude-Pekela, Sappemeer (jarenlang een herberg, de Hudde), Schildwolde, Slochteren, Uithuizen, Uithuizermeeden, Houwerzijl, Usquert, 't Zandt, Zuidhorn en Zandeweer (gem. Kantens).

De sarrieshut te Niekerk is voor enige jaren afgebroken en die te Meeden is in de vijftiger jaren afgebrand.

Vele van de nog bestaande sarrieshutten zijn niet meer in de oorspronkelijke staat. Verbouwingen en gedeeltelijke afbraak hebben veelal het wezen van deze sobere huizen aangetast. Het is zaak de nog resterende en gaaf bewaard gebleven sarrieshutten waar nodig te restaureren om zodoende deze merkwaardige bouwwerken en daarmee ook hun curieuze verleden voor ons nageslacht te bewaren.

Met de geschiedenis van de sarrieshutten, zijn we gekomen aan het einde van onze rondgang door het oude en het tegenwoordige Kantens.

Wanneer we Kantens weer verlaten zien we het dorp achter ons verkleinen. De wieden van de stoere, achtkantige koren- en pelmolen uit 1818, de "Grote Geert", vormen met de toren de karakteristiek van het dorpsbeeld aan de horizon. Wanneer we — nog wat namijmerend over de opgedane ervaringen — aan een gedicht van Jan Boer denken, komen we tot de conclusie dat de dichter gelijk heeft wanneer hij schrijft:

Wie zuiken 't voak
op verre steeën,
doar 't aans is as
ien aigen hörn.

Wie zuiken bos
of baargen, zeeën
en zain noar zun
oet, elke mörn.

Dezelfde zun
dei over 't koren
van mien verloaten
landschap schlient.

Ik kom weorum
as neisgeboren,
ain, dei ook hier
zien neugten viendt.

Het interieur van de uit de 12e eeuw daterende ned. herv. kerk van Kantens. Op de achtergrond de 17e eeuwse koorafsluiting. Op de achtergrond gedeeltelijk zichtbaar de nu dienstdoende orgel, vanwege de restauratie van het oorspronkelijke orgel uit het jaar 1660.